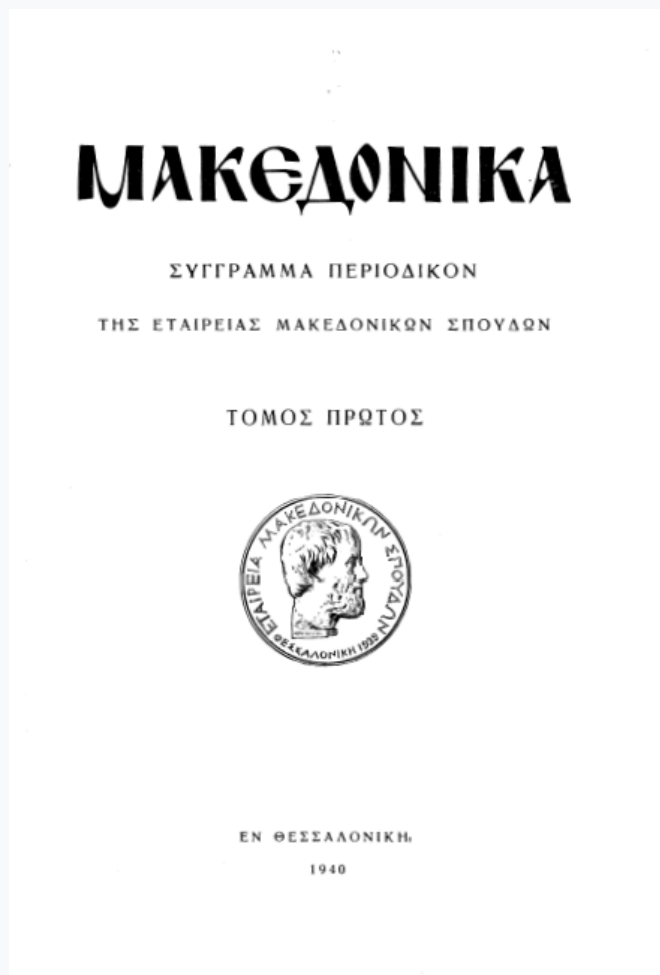

Μακεδονικά

Τόμ. 1

Η Θεσσαλονίκη κατά τον Μάιο του 1821

Αβρ. Ν. Παπάζογλου

doi: [10.12681/makedonika.9158](https://doi.org/10.12681/makedonika.9158)

Copyright © 2016, Αβρ. Ν. Παπάζογλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπάζογλου Α. Ν. (2017). Η Θεσσαλονίκη κατά τον Μάιο του 1821. *Μακεδονικά*, 1, 417–428.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.9158>

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΪΟ ΤΟΥ 1821

Ἐλάχιστες εἶναι οἱ πληροφορίες, πὺν μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ μελετητής, γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, κι' ἀκόμα πιὸ λίγες, ὅσες ἀναφέρονται στὴ συμβολή της στὸν ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα. Ξέρουμε βέβαια, πὼς ὁ ρόλος της, καὶ γενικὰ ὁ ρόλος ὅλης τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, στὴν ἐθνικὴν ἐκείνην ἀνάσταση, ἦταν σημαντικός. Ξέρουμε πὼς στὶς 18 Μαΐου τοῦ 1821, «ὁ μουτεσελήμης τῆς Θεσσαλονίκης ἀπεκεφάλισε τὸν Ἐπίσκοπον Κίτρους καὶ τοὺς Χρ. Μπαλάνον, Χρ. Μενεξέν καὶ τὸν Κυδωνιάτην»¹⁾, κι' ὅτι ἀκόμα «δισχιλίους δ' ἑτέρους ἐμάνδρευσε ἐν τῷ ναῷ καὶ τῇ αὐλῇ τῆς μητροπόλεως καὶ πολλὰς οἰκίας διήρπασε»²⁾, ὅμως μᾶς λείπουν οἱ λεπτομέρειες, μᾶς λείπουν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, τὰ μνημεῖα, τὰ ὀνόματα, ὅλα αὐτὰ τὰ μικροπράγματα ἴσως, πὺν θὰ μᾶς βοηθήσουν μ' ὅλα ταῦτα νὰ συντάξουμε τὸ «Χρονικὸ τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1821».

Ἐρευνώντας ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια τὶς διαφορὲς τουρκικὲς πηγές, καὶ ἰδιαίτερα τὰ πλουσιώτατα Ἀρχεῖα τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων τοῦ Τὸπ-Καποῦ τῆς Πόλης, εἶχα τὸ εὐτύχημα νὰ βρῶ ἀνάμεσα στὰ τόσα ἄλλα ἄγνωστα, εἴτε καὶ γνωστά, μὰ ξεχασμένα στοιχεῖα γιὰ τὴν Ρωμιωσύνη τῆς Πόλης³⁾, τὴν Ἑπτανήσιο Πολιτεία⁴⁾, ἥ ἀκόμα γιὰ ὀρισμένους ξεχωριστὲς φυσιολογικές τῆς Τουρκίας τῶν περασμένων αἰώνων⁵⁾, κι' ἓνα παλιό, ἄγνωστο χειρόγραφο, ἀναφερόμενο στὰ τραγικὰ γεγονότα τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1821. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 24 σελίδες. Κάθε σελίδα του, διαστάσεων 0,22×0,16, ἀποτελεῖται ἀπὸ 16 στίχους, μήκους 13 ἐκ., κι' εἶναι γραμμένο μὲ τὴ γνωστὴ

1. ΧΡ. ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡμερολόγιον τοῦ Ἀγῶνος, Ἀθῆναι, σελ. 48.

2. Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δοκίμιον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι, 1859—1861, Τόμος Γ', σελ. 144.

3. ΑΒΡ. Ν. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, Δέκα ἔγγραφα τοῦ Ὄθωμανικοῦ Ἀρχεῖου. Συμβολὴ στὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Τουρκίας. «Ἑλληνικά», Ἀθῆναι, 1939, Τόμ. ΙΑ, σελ. 137 - 150.

4. Τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἑπτανησιακὴ Πολιτεία στὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους. «Νέα Ἑστία», Ἀθῆναι, 1939, Τόμ. ΚΕ, σελ. 807.

5. Τοῦ ἰδίου, Σινάν ὁ ἀρχιτέκτων. Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι, 1938, Τόμος ΙΑ.

Τοῦ ἰδίου, Ὁ Τοῦρκος ἱστορικός Ναϊμά καὶ ἡ Πάτρα. «Ἀχαϊκά», Πάτραι, Ἔτος Δ, ἀριθμ. 13, Μάρτιος 1940.

ἀραβική γραφή « σουλούς ». Στὴν πρώτη σελίδα κι' ἐπάνω δεξιά, μιὰ μεγάλη σφραγίδα τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1808-1839) δείχνει πὼς τὸ χειρόγραφο προέρχεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ μονάρχη αὐτοῦ. Πιὸ κάτω μιὰ ἄλλη μικρότερη σφραγίδα φέρνει τ' ὄνομα κάποιου Ἀχμέτ, ἐπιθεωρητῆ τοῦ Ἐβκαφιού¹). Οἱ σφραγίδες αὐτὲς ἀκριβῶς καὶ τὸ ἀφιρωτικό σημεῖωμα τῆς τρίτης σελίδας, δείχνουν, πὼς τὸ χειρόγραφο τοῦτο στάλθηκε κατ' ἀρχὰς στὸν σουλτάνο Μαχμούτ Β', ἀπ' τὸν ὁποῖον, μαζὶ μὲ ἄλλα ἔργα, πέρασε στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀχμέτ αὐτοῦ, ποὺ κατὰ δυστυχίαν μᾶς εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος. Τώρα, πὼς, ἐνῶ ὅλα τὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ἐν λόγω Ἀχμέτ βρίσκονται στὴν Ἀγία Σοφία, αὐτὸ ἐδῶ βρέθηκε στὴ βιβλιοθήκη τῶν ἀνατόρων τοῦ Τὸπ-Καποῦ, εἶναι ἀνεξήγητο. Δυστυχῶς καμμιὰ σημείωση, εἴτε ἄλλη σφραγίδα δὲ μᾶς βοηθεῖ νὰ διαπιστώσουμε ἀπὸ τίνων χέρια πέρασε τὸ χειρόγραφό μας, καὶ πὼς κατέληξεν αὐτοῦ ποῦ εἶναι.

Στὰ 1913 ὁ βιβλιοθηκᾶριος τοῦ τότε αὐτοκρατορικοῦ Μουσείου τῆς Πόλης Ἀλῆ Βέης, τακτοποιώντας τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς προαναφερμένης βιβλιοθήκης, βοήθη κι' αὐτό, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, καὶ τὸ κατέχωρισε στὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων τῆς μὲ ἀριθμὸ 4371 καὶ τίτλο « Χαῖρουλλάχ ἑφέντη : Σεγιαχατναμέ (Ὁδοιπορικό) ». Κανεὶς ἀπὸ τότε, οὔτε κι' αὐτὸς ὁ σοφὸς Καρολίδης, ποὺ ξεσκόνισε, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, τὰ διάφορα χειρόγραφα τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Πόλης, δὲν τὸ πρόσεξε — ἴσως σ' αὐτὸ νὰ συντελοῦσε κι' ὁ τίτλος του — κι' οὔτε κι' ἐγὼ ἴσως θὰ τὸ ξεχώριζα, ἂν δὲν τύχαινε νᾶναι στὸ βάθος τῆς ἴδιας θυρίδας²), ὅπου βρίσκονταν τὸ ὑπ' ἀριθ. 478 χειρόγραφο τῆς « Ἱστορίας » τοῦ Ἀσίκ Πασᾶ Ζαντέ, τῆς ὁποίας ἀντέγραφα ὅλο τὸ ἀναφερόμενο στὸν Πορθητὴ Μεχμέτ Β' κεφάλαιο.

Ἀπὸ τὸ προεισαγωγικό, αὐτοβιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ συγγραφέα, μαθαίνουμε πὼς αὐτὸς λέγεται Χαῖρουλλάχ ἱμπν Σινασῆ Μεχμέτ ἀγᾶ, κι' ὅτι γεννήθηκε στὴν Πόλη στὰ 1792³). Ἀπὸ μικρὸς παρακολούθησε μαθήματα στὸν μεδρεσέ τοῦ Ἐγιοῦπ, καὶ σὲ ἡλικία 18 χρονῶν, στὰ 1810, ὠνομάσθηκε « διδάσκαλος » (μουντερρὶς)⁴). Στὰ 1815 διωρίσθηκε ἱεροδίκης Σκουταριοῦ (Χρυσουπόλεως)⁵) καὶ στὰ 1820 « μολλᾶς » (δικαστὴς πρώτου

1. Τὴν ἴδιαν αὐτὴ σφραγίδα ἔχουν καὶ πολλὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀγίας Σοφίας. (Δέξ : ΑΒΡ. Ν. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, Ὅσα ἑλληνοτουρκικὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀγίας Σοφίας. « Νέα Ἑστία », Ἀθήναι, 1939, Τόμος ΚΕ, σελ. 389-391).

2. Ἐρμᾶριο 12, Θυρίδα 16.

3. Χαῖρουλλάχ ἑφ. « Σεγιαχατναμέ », Βιβλ. Τὸπ-Καποῦ, ἀριθμ. 4371, Εἰσαγωγή, σελ. 1.

4. Αὐτόθι, σελ. 2.

5. Αὐτόθι, σελ. 2.

βαθμοῦ) Θεσσαλονίκης ¹⁾. Μένει ἐδῶ μερικοὺς μῆνες, ἀλλὰ διαφωνεῖ γιὰ κάποιο θρησκευτικὸ ζήτημα μὲ τὸν μουτεσελήμη τῆς πόλης Γιουσούφ Βέη, καὶ φυλακίζεται στὸν Λευκὸ Πύργο ²⁾. Σὲ δυὸ μῆνες ὅμως ἀποφυλακίζεται καὶ καλεῖται στὴν Πόλη, ὅπου ἔχει διορισθῇ ἱεροδίκης (καδῆς) ³⁾. Κι' ἐνῶ ἐτοιμάζεται ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν πρωτεύουσα, ξεσπᾷ ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πολυγύρου (16 Μαΐου). Ἀναγκάζεται νὰ ἀναβάλει τὴν ἀναχώρησή του γιὰ δέκα - εἴκοσι μέρες ⁴⁾ καὶ παρευρίσκεται στὰ τραγικὰ γεγονότα τῆς 18 - 19 Μαΐου. Βλέπει τὸ αἷμα νὰ κυλᾷ ἄφθογο στοὺς δρόμους καὶ στὰ στενοσόκακα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πονᾷ, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει ⁵⁾, τοὺς φτωχοὺς ραγιάδες, πὺν πληρώνοντας σφάλματα τῶν « ἀπίστων τῆς Ρωσσίας » σφάζονται εἴτε καίονται.

Ἐπιστρέφει στὴν Πόλη στὶς 17 Ἰουνίου 1821 ⁶⁾ καὶ πρώτη του δουλειὰ εἶναι νὰ ὑποβάλει ὅτὸν σουλτάνο μιὰν ἐκθεση τοῦ ταξιδιοῦ του καὶ τῆς διαμονῆς του στὴ Θεσσαλονίκη, ἐκθέτοντας ὅ,τι εἶδε κι' ἔμαθε. Κι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐκθεσὶ του τιτλοφορεῖ « Σεγιαχατναμέ » (ὁδοιπορικό), κατὰ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς.

Πότε καὶ ποῦ πέθανε ὁ Χαϊρουλλάχ ἐφέντης, εἶναι ἄγνωστο. Μιὰ ἐπιγραφή σ' ἓνα μανσωλεῖο τοῦ Ἑγιούπ, μὲ τ' ὄνομα Χαϊρουλλάχ ἱμπν Μεχμέτ ἀγᾶ, μᾶς δίδει τὴ χρονολογία 1270 ἔγ. (1854). Ὡστόσο, στὸ περισπούδαστο ἔργο « Χαντικατ - οὐλ - Ἀζεβαμῆ » τοῦ Χαφῆζ Χουσεῖν ⁷⁾, συναντοῦμε τὸ μανσωλεῖο αὐτοῦ τοῦ Χαϊρουλλάχ ἱμπν Μεχμέτ ἀγᾶ μὲ τὴ σημείωση, ὅτι χτίσθηκε στὰ 1754. Θὰ παραδεχόμεσταν ἴσως, πῶς ὁ συγγραφέας ἐκ παραδρομῆς ἔγραψε τὴν χρονιὰν αὐτήν, ἀλλὰ ξέρουμε ἀπὸ τὸν πρόλογό του κι' ἀπὸ τὴν ζωὴ του ἀκόμα, ὅτι στὸ ἔργο του κατέγραψε ὅλα τὰ τζαμιά τῆς Πόλης ὡς τὰ 1182 ἔγ. (1768) κι' ὅτι πέθανε στὰ 1206 ἔγ. (1792) ⁸⁾. Καὶ τὸ γεγονὸς ἐξ ἄλλου, ὅτι τὸ ἴδιο αὐτὸ μανσωλεῖο βρίσκεται καταχωρισμένο στὸ βιβλίο τοῦ Χάμμερ « Constantinupolis und der Bosphoros » ⁹⁾, μᾶς πείθει, πῶς αὐτὸ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸν συγγραφέα μας.

1. Αὐτόθι, σελ. 3.

2. Αὐτόθι, σελ. 4.

3. Αὐτόθι, σελ. 4.

4. Αὐτόθι, σελ. 5.

5. Αὐτόθι, σελ. 12.

6. Αὐτόθι, σελ. 7.

7. « ΧΑΝΤΙΚΑΤ - ΟΥΛ - ΑΖΕΒΑΜΗ », ἔκδ. Ὑπουργ. Παιδ. Τουρκίας, Κων/πολις 1864, τόμ. Α, σελ. 148. Περιγραφικὸς κατάλογος ὅλων τῶν τζαμιῶν τῆς Πόλης. Ἔργο ἐξαιρετικὰ πολὺτιμο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Πόλης.

8. ΧΑΛΗΛ ΕΤΕΧΜ, « Τζαμιερίμιζ », ἔκδοσις Καναάτ, Κωνσταντινούπολις, 1932 - σελ. 6 - 7.

9. ΧΑΜΜΕΡ, Constantinupolis und der Bosphoros, Πέστη 1822, σελ. 35.

Ἔτσι θὰ πρέπει ἴσως νὰ παραδεχθοῦμε τὴ γνώμη τοῦ σοφοῦ ἱστορικοῦ τῆς γειτονικῆς χώρας Ἀχμέτ Ρεφίκ, ποὺ στὴν μονογραφία του γιὰ τοὺς διάφορους μολλὰδες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας¹⁾ πιστεύει, πὼς ὁ Χαϊρουλλάχ ἐφέντης πέθανε στὰ 1849, κι' αὐτό, γιατί ἕστερα ἀπὸ τὴν χρονιὰν αὐτὴν, δὲν ὑπάρχει κανένα ἔγγραφο ἢ κέλευσμα τῆς Πύλης ἢ τῶν Ἀνακτόρων σταλμένο σ' αὐτόν, πρᾶγμα ἀκατανόητο ἂν θὰ ζοῦσε, τὴ στιγμή ποὺ ἦταν καδῆς τῆς Πόλης, καὶ θᾶταν δυσκολοεξηγήτο νὰ μὴν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τοῦ γραφεῖ κάτι ἢ νὰ τοῦ δοθεῖ καμμιά διαταγή²⁾.

Τὸ « Ὀδοιπορικό » του, ὅπως ἀνάφερα καὶ παραπάνω, γράφτηκε σὰν ἔκθεση ἢ υπόμνημα καὶ ὑποβλήθηκε στὸν σουλτάνο Μαχμούτ Β' στὰ μέσα Ζιλιχτζέ 1236 ἔγ. (ἀρχὲς Σεπτεμβρίου 1821). Σ' αὐτὸ ὁ συγγραφέας μιλά γιὰ τὸ ταξίδι του, γιὰ τίς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, χωρὶς νὰ παραλείπει ν' ἀναφέρει καὶ τὸ ἱστορικὸ τῆς ἁλωσῆς τῆς ἀπὸ τὸν Μουράτ, ἀναφέρει τὰ τῆς διαφωνίας του μὲ τὸν Γιουσούφ Βέη, τὸν ὅποιον ἀποκαλεῖ βάνανσο (χόϊράτ), ἐξιστορεῖ τὰ ὅσα τράβηξε φυλακισμένος στὸν Λευκὸ Πύργο, κι' ἀφοῦ ἐκθέσει τὰ τῆς σφαγῆς τῶν Ἑλλήνων — ἀναφέροντας μάλιστα κι' ἓνα - δυὸ ὀνόματα — καταλήγει μὲ τὴν εὐχή, ἢ ἐξέγερση αὐτὴ τῶν « ροῦμ » νᾶναι ἡ πρώτη καὶ τελευταία « γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ τῆς πατρίδας ».

Βέβαια δὲν πρέπει νὰ περιμένει ὁ ἀναγνώστης νὰ βρεῖ στὸ « Ὀδοιπορικό » ἱστορικὲς πληροφορίες ἰδιάζουσας σημασίας εἴτε ἄγνωστα στοιχεῖα. Ὅ,τι μὲ παρακίνησε στὴ μετάφρασή του, εἶναι τ' ὅτι στέκει τὸ μόνο γνωστὸ τουρκικὸ ἔργο, ποὺ μιλά γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μάλιστα γιὰ μιὰ περίοδό της πολὺ τραγικὴ καὶ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ γιὰ τὴν συμβολὴ της στὴν ἑλληνικὴ ἐθνεγεροσία³⁾.

1. ΑΧΜΕΤ ΡΕΦΙΚ, Οἱ μολλὰδες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἔκδ. Καναάτ, Κωνσταντινούπολις, 1931, σελ. 67.

2. ΑΧΜΕΤ ΡΕΦΙΚ, Ἰσταμπὺλ Χαγιατῇ (Ἡ ζωὴ τῆς Πόλης) 13ος αἰώνας Ἑγίρας, ἔκδ. Ἐθν. Τυπογρ. Κων/πολις, 1933, σελ. 16 - 17.

3. Τουρκικὰ ἔργα γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲν ὑπάρχουν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ περίφημο « Ὀδοιπορικό » τοῦ Ἑβλιά Τσελεμπῆ, κανένα ἄλλο ἔργο δὲν ξέρω, ἐγὼ τοῦλάχιστον, γιὰ τὴν πόλιν μας. Εἶναι ἀξιοπερίεργο δέ, πὼς, τὴ στιγμή ποὺ ἡ πόλις τούτη ἔπαιξε ἓναν ἀρκετὰ σημαντικὸ ρόλο στὴν ἱστορία τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, δὲν βρέθηκε κανεὶς τοῦρκος νὰ γράψῃ δυὸ λόγια γι' αὐτήν. Τὰ μόνα γνωστὰ περὶ Θεσσαλονίκης εἶναι τὰ ὅσα γράφουν γιὰ τὴν ἁλωσὴ τῆς ἀπὸ τοὺς τοῦρκους οἱ Ἀσίκ Πασᾶ Ζαντέ (Ἱστορία), Σααντεττίν (Τάτζ - οὐλ - Τεβαρίχ), Κιατίπ Τσελεμπῆ (Τακβίμ - οὐλ - Τεβαρίχ), Ἀλῆ (Κιουνχοῦλ - ἀχμπάρ), Ἰντρίζ Μπιτλισῆ (Χέγτ - Μεχίστ), Σολάκ Ζαντέ (Ἱστορία), Ἰμπν Κεμάλ (Ἱστορία) καὶ Μανσουρῆ Ζαντέ Μουσταφᾶ πασᾶ (Νεταγιτζ - οὐλ - Βουκούατ).

Ο Δ Ο Ι Π Ο Ρ Ι Κ Ο ὅ

... "Όταν λοιπὸν ὁ πιστὸς δοῦλος τῆς ἐξοχότητάς Σου καὶ κραταιὸς αὐθέντης μου, Χαλὲτ ἐφέντης ὁ), μοῦ ἀνακοίνωσε τὴν προσκυνητὴ μου διαταγὴ Σου, νὰ φύγω γιὰ τὴν θεοφρούρητη πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ ν' ἀναλάβω ἐκεῖ τὰ ὑψηλὰ καθήκοντα τοῦ « μολλᾶ », ἀναλογίσθηκα τὸ βάρος τῆς εὐθύνης πὺν θὰ εἶχα στὴ θέσιν αὐτή, γιὰ τὴν ὁποίαν μὲ ἔκρινες ἄξιο, ἀναμέτρησα τὶς δυνάμεις μου, εἶδα, ὅτι μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀλλάχ καὶ μ' ἀλάθητον ὁδηγὸ μου τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς νόμους τῆς θρησκείας μας, θὰ μπορούσα νὰ φανῶ ἄξιος τῆς ἀποστολῆς μου, κι' ἐτοιμάσθηκα γιὰ τὸ μακρυνὸ ταξίδι μου. Ἐτσι, στὰ μέσα τοῦ Ρεμπιούλ - ἀχὶρ τοῦ ἔτους ἐγείρας 1235 (Αὐγουστος 1820) ξεκίνησα γιὰ τὴ θέσιν μου, κι' ὕστερα ἀπ' ἓνα ἀρκετὰ ἐπίπονο ταξίδι ἀρκετῶν ἡμερῶν, ἔφθασα, στίς 8 Τζεμαζιούλ - ἐβέλ (Σεπτέμβριος 1820) στὴν Θεσσαλονίκη.

"Όμως, Θεέ μου, ποιά ἦταν ἡ ἐκπληξή μου, ὅταν περνώντας τὴν πύλιν τοῦ Βαρδάρ, βρέθηκα στὴν μεγάλη λεωφόρον, πὺν ἐνώνει τὴν Ἀνατολὴ μὲ τὴ Δύση ὁ). Ἡ Μεγαλειότητά Σου μπορεῖ νᾶναι περήφανη, πὺν ἀνάμεσα στίς τόσες καὶ τόσες πόλεις, πὺν κατέχει, συγκαταλέγεται καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Τὶ νὰ πρωτοθανυμάσει κανεῖς! τὰ τζαμιὰ της; τοὺς τεκκέδες της; τὶς ἀγορὲς (τσαρσιά) της ἢ τὸν ὑπέροχον, παραδείσιο λόφον τοῦ Τσαοὺς - Μαναστιῆρ (Μονῆς Βλατάδων); καὶ τὸ Γεντῆ - Κουλέ; καὶ ὁ Κανλῆ - Κουλές (Λευκὸς Πύργος); καὶ ὁ Τοτχανές; (ἡ σημερινὴ Ἀποθήκη Ὑλικῶν εἰς τὴν ὁδὸν Φράγκων). Λέγουν, ὅτι τὸ μεγαλεῖο μιᾶς πόλης καὶ ἡ δυνάμη της ἐξαορτᾶται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν τζαμιῶν πὺν ἔχει. Ἄν αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια — καὶ βέβαια εἶναι μιὰ σοφὴ ἀλήθεια! — τότε ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ δυνατὲς πόλεις Σου, ἂν ὄχι ἡ πιὸ δυνατή. Ὁ φίλτατος « Μπὰς - Τσαοὺς » (Ἀρχικλητῆρας) τοῦ μουτεσελήμη — ὅς εὐλογεῖ ὁ Παντοδύναμος Ἀλλάχ τοὺς χρόνους του! — μοῦ εἶπε, πὼς στὴν πόλιν ὑπάρχουν πάνω ἀπὸ ἑβδόμηντα τζαμιὰ, κι' ἀνάμεσά τους εἶναι φημισμένο τὸ « Μπουρμαλῆ Ἰζαμί » (ἐλικοειδές) ὁ), ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὰ ἄλλα, πὺν πρῶτα ἦσαν ἐκκλησίαι τῶν

1. ΧΑΪΡΟΥΛΛΑΧ ΕΦ. Σεγιάγατναμέ. Βιβλιοθ. Τὸπ - Καποῦ, ἀριθμ. 4371. Σελίδες 10 - 24. Οἱ σελίδες 1 - 9 εἶναι ἀφιερωμένες, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς, στὴν αὐτοβιογραφία τοῦ συγγραφέα.

2. Ὁ περιφημὸς « νισαντζῆς » (ἰδιαίτερος γραμματέας) τοῦ σουλτάνου Μαχμουτ Β' (1761 - 1822). Λεπτομέρειες γι' αὐτὸν δέξ: ΑΒΡ. ΒΑΠΟΡΙΔΟΥ, Ἐπίτομος Βιογραφικὴ Ἱστορία τῶν Σουλτάνων τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀντοκρατορίας, Κωνσταντινουπόλεις, ἐκδόσις β', 1887, τευχὸς δεῦτερον, σελ. 174 - 186.

3. Ἐννοεῖ τὴν Ἐγνατία.

4. Κατὰ ὁμολογίαν παλιῶν Θεσσαλονικέων, τὸ τζαμί αὐτὸ βρισκόνταν λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν σημερινὴν στάση Κολόμβου, ὅπου τὸ ξενοδοχεῖον « Βιέννη ». Ἐκὰς τῷ 1917 κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν.

ἀπίστων. Γιατί, θὰ ξέρει βέβαια ἡ Μεγαλειότης Σου, ὅτι ἡ πόλη αὐτή, πολλὰ χρόνια πρὶν, ἦταν στὰ χέρια τῶν ἀπίστων καὶ τὴν ἐκυρίευσεν ὁ ἔνδοξος πρόγονός Σου, σουλτᾶνος Μουράτ Χὰν ὁ Β΄.

Μιὰ μέρα, γράφουν οἱ παλιές ἱστορίες¹⁾, ὁ σουλτᾶνος Μουράτ Χὰν ρώτησε τοὺς βεζύρες του : « Εἶναι πολὺ μακρυνὰ ἡ Θεσσαλονίκη ; », κι' αὐτοὶ τοῦ ἀπάντησαν : « Εἶναι τρεῖς μέρες ἀπὸ τὴς Σέρρες ! Τότε ὁ βασιλιάς μας ὁ ἔνδοξος, ξεσηκώθηκε καὶ εἶπε : « Γιατὶ στεκόμαστε λοιπόν ; Βιασθῆτε νὰ ἐτοιμάσετε τὴν ἔφοδό μας ! ». Πάνω σ' αὐτό, μάζεψαν τηλεβόλα καὶ μπᾶλλες²⁾, καλέσανε τὰ πλοῖα ἀπὸ τὴν Καλλίπολη, κρούσανε τὰ τύμπανα κι' ἐτοιμάστηκαν γιὰ ἐκστρατεία. Προχώρησαν καὶ φθάσανε μπροστὰ στὸ φρούριο τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ ταυτόχρονα εἶχαν φθάσει ἐκεῖ κι' ἄλλοι πολεμισταὶ δικοὶ μας ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Ἄρχισαν νὰ χτυποῦν, νὰ πολεμοῦν καὶ κράτησε μέρες πολλὲς ὁ ἀγώνας. Ὅμως τὸ φρούριο δὲν ἔπεφτε. Τότε ὁ σουλτᾶνος στράφηκε στοὺς βεζύρες καὶ φώναξε : « Γι' αὐτὸ ἤλθαμε ἐδῶ λοιπόν ; Γιὰ νὰ χτυπιόμαστε ἄδικα ; Τὸ φρούριο πρέπει νὰ πέσει καὶ νὰ μποῦμε ὅπως-ὅπως στὴν πόλη ! ». Πάνω σ' αὐτό, ὁ Ἑβρενὸς ὀγλοῦ Ἀλῆ Βέης³⁾ εἶπε : « Ἐνδοξε σουλτᾶνε ! Μονάχα ἂν ὑποσχεθεῖς στοὺς στρατιῶτες, πὼς θὰ μπορέσουν νὰ λεηλατήσουν τὴν πόλη, μονάχα τότε θὰ πέσει τὸ φρούριο. Ξέρε το ! ». Κι' ὁ βασιλιάς, χωρὶς καὶ νὰ πολυσκεφθεῖ, διέταξε : « Ἐμπρὸς παλληκάρια μου ! Τὸ φρούριο εἶναι δικό σας ! Γιάγμα !... (Λεηλασία) ». Ἔτσι, μόλις πῆραν τὴν εἵδηση τούτη οἱ πολεμισταί, ὥρμησαν μὲ λύσσα πάνω στὸ φρούριο, φέραν σκάλες, κατῶρθωσαν νὰ μποῦν μέσα καὶ σὲ λίγο τόχαν στὰ χέρια τους. Ξεχύθηκαν τότε σὰν σίφουνες μέσα στὴν πόλη καὶ λεηλάτησαν τὰ σπίτια καὶ τὰ πάντα. Αἰχμαλώτισαν τοὺς ἄπιστους, μοιράσαν τὰ ἐρημωμένα σπίτια τῶν ἀπίστων στοὺς μουσουλμάνους καὶ μεταφέραν τὸν πληθυσμὸ τῶν Γιαννιτῶν ἐδῶ. Μπῆκαν στὴς ἐκκλησίες τῶν ἀπίστων καὶ τὴς μετατρέψαν σὲ τζαμιά. Κι' εἶναι ἀπὸ τότε, πού ἡ θρησκεία μας ἀπόκτησε τὰ περίλαμπρα τζαμιά Ἑσκι-Τζουμά (Ἀχειροποίητος - Ἀγία Παρασκευή), Καζαντζιλάρ (Παναγία Χαλκῶν), Ἀγιά Σοφιά, Γιακούλ πασᾶ (Ἀγία Αἰκατερίνη), Κασιμιέ (Ἅγιος Δημήτριος⁴⁾), Ἰσχακιέ (Ἅγιος Παν-

1. Ἀπὸ τὸ κομμάτι αὐτό, φαίνεται πὼς ὁ συγγραφέας εἶχεν ὑπ' ὄψη του τὴν « Ἱστορία » τοῦ Ἀσὶκ Πασᾶ Ζαντέ, ὅπου (Ἑκδ. Ὑπουργ. Παιδείας Τουρκίας, Κωνσταντινούπολις, 1915, σελ. 118) συναντοῦμε τὸ ἱστορικὸ τῆς ἄλωσης τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν Μουράτ, ἔτσι ὅπως τὸ παραθέτει κι' ὁ ἴδιος

2. Σφαῖρες πέτρινες.

3. Γυιὸς τοῦ Ἑβρενὸς Βέη, ἀρνησιθρησκου Ἕλληνα, πού ὑπηρέτησε τοὺς τούρκους ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμα χρόνια τῆς ἱδρύσεως τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Διάσημος γιὰ τὴν ἀνδρεία του πολεμιστῆς. Πέθανε στὰ 1436.

4. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος μετατράπηκε σὲ τζαμί στὰ 1452-1483, ὅπως μαρτυρεῖ μιὰ κάποια ἐπιγραφή στὸν νάρθηκα, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Ἀδ. Ἀδαμαντίου (Ἡ

τελεήμων), Σογούκ - Σοῦ (Ἅγιοι Ἀπόστολοι), Ὁρτάτς ἐφέντη (Ἅγιος Γεώργιος), κι' ἄλλα πολλά, μικρὰ καὶ μεγάλα. Ἔτσι ἡ ἄπιστη αὐτὴ πολιτεία, στὰ 833 ἐγ. (1430) μετεβλήθηκε σ' ἓναν ἐπίγειο μουσουλμανικὸ παρὰδεισο, χάρις στὴν γενναιότητα καὶ τὴν ἀνδρεία τοῦ ἔνδοξου σουλτάνου μας καὶ προγόνου Σου Μουράτ Χὰν Β'.

Σήμερα ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει ὥς ἑκατὸ χιλιάδες κατοίκους, ἀπ' τοὺς ὁποίους οἱ σαράντα εἶναι μουσουλμᾶνοι κι' οἱ ἄλλοι, ἄπιστοι, ρωμιοί, ἔβραῖοι κι' ἀρμένιοι. Οἱ ἄπιστοι αὐτοὶ ἔχουν ἓναν δεσπότη-ἐφέντη, ποὺ λέγεται Μακάρ (Μακάριος, ἐπίσκοπος Κίτρους) καὶ ποὺ κάθεται στὸ Μητροπολιτχανέ (Μητρόπολη). Ἔχουν ἓνα-δυὸ σχολεῖα καὶ μερικὲς ἐκκλησίες, ποὺ ἡ πὶὸ μεγάλη τους εἶναι αὐτὴ ποὺ ὀνομάζουν Μηνᾶ ἐφέντη (Ἅγιος Μηνᾶς) καὶ ποὺ μέσα στὰ κελλιά της μαζεύονται ὅλοι οἱ πρόκριτοι χριστιανοὶ καὶ συζητοῦν γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο, γιὰ τὸ Φανάρι καὶ γιὰ τὸν Μωριά. Τὴ μέρα μάλιστα ποὺ ἔφθασα καὶ πῆγα στὸ Κονάκι, εἶχαν φέρει ἐκεῖ, μπροστὰ στὸν Γιουσούφ Βέη, ἓναν μεσήλικα ἄπιστο, Μεστανὲ ἐφέντη, γιατί, λέγει, μάθαινε στὰ παιδιὰ του ἓνα τραγούδι, γραμμένο ἀπὸ ἓναν ἄπιστο τῆς Θεσσαλίας¹⁾, ποὺ ἡ Μεγαλειότης Σου, μὲ προγενέστερο προσκυνητὸ φερμάνι Σου, εἶχες καταδικάσει καὶ ἀπαγορεύσει.

Ὅμως, ὅ,τι μούκαμε μεγαλύτερην ἐντύπωση ἐδῶ, εἶναι τ' ὅτι οἱ ἄπιστοι ρωμιοί, παρὰ τὴν προσκυνητὴ διαταγὴ Σου, καὶ μ' ἀνοχὴ τοῦ ἀρχιστυνόμου²⁾ Ὑσακίρ Βέη, ποὺ ἴσως καὶ νὰ παίρνει «ρουσφέτια» (φιλοδωρήματα) γι' ὅλα αὐτά, τριγυροῦν στοὺς δρόμους μ' ἄλογο, μὲ καλὰ ροῦχα, καὶ τὸ χειρότερο, δὲν κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ πεζοδρόμιο ὅταν τύχει νὰ συναντήσουν κανέναν πιστό³⁾.

Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη, Ἀθῆναι, 1914, σελ. 124, σημ. 3). Βλέπε ἀκόμα, Α. Βακαλοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, Περιοδ. Γρηγόριος Παλαμᾶς, τόμ. Κ', Θεσσαλονίκη, 1936, σελ. 35 κ. ἐξ.

1. Πιθανὸν νὰ πρόκειται γιὰ τὸ Ρήγα Φερραῖο.

2. Τὴ λέξη «σούμπαση» μετέφρασα ἀρχιστυνόμος. Βλέπε σχετικὰ Μεγ. Ἑλλ. Ἑγκυκλ., τόμ. ΚΒ, σελ. 154 γ.

3. Εἶναι γνωστὸ, πὼς τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἄλωση χρόνια, κι' ὡς τὰ 1750 μάλιστα, οἱ μὴ μουσουλμᾶνοι κάτοικοι τῆς Τουρκίας ὑπάγονταν σ' ἓνα πλῆθος περιορισμῶν, τόσο στὴν ἐμφάνιση, ὅσο καὶ στὴν συμπεριφορὰ τους ἀπέναντι στοὺς μουσουλμάνους. Στὰ 1630 μάλιστα (21 Ἰουλίου), ἐπὶ Μουράτ Δ', εἶχεν ἐκδοθῇ καὶ σχετικὸ διάταγμα (ἀντίγραφό του βρίσκεται στὰ χέρια μου), ποὺ κοινοποιήθηκε σὲ ὅλους τοὺς ἱεροδίκες, ἐφιστάνοντας τὴν προσοχή τους στὴν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων αὐτῶν. Μὲ τὸν καιρὸ ὥστόσο οἱ διατάξεις αὐτές, ποὺ καθώριζαν τὴν ἀμφίεση τῶν μὴ μουσουλμάνων, εἶχαν ἀτονήσει, κι' εἶναι περίεργο, πὼς ὁ Χαϊρουλλάχ ἐφ. παραξενεύεται βλέποντας, στὰ 1820, τοὺς ρωμιοὺς «νὰ μὴ κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ πεζοδρόμιο, ὅταν τύχει νὰ συναντήσουν κανέναν μουσουλμᾶνο» καὶ μάλιστα, σὲ μιὰ πόλη σὰν τὴ Θεσσαλονίκη, ποὺ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, δὲν εἶχε μουσουλμάνους τέτοιους, ποὺ στὸ ἀντίκρουμά τους νὰ πρέπει οἱ ἄλλοι νὰ παραμερίζουν.

Ἀκόμα, μ' ἐκνεύρισε πολὺ καὶ τὸ καθημερινὸ χτύπημα τῆς καμπάνας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ πρὸ παντὸς τῆς Μητροπόλεως, ποὺ χτυπᾷ τόσο ἄσχημα στ' ἄφτια τῶν μουσουλμάνων καὶ τοὺς θυμίζει, ὅτι κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιον μ' αὐτοὺς οὐρανὸ ζοῦν κι' ἄνθρωποι τόσο τυφλοὶ κι' ἀνόητοι, ὥστε νὰ πιστεύουν πὼς στὸν κόσμον ὑπάρχουν κι' ἄλλες θρησκείες πρὶ ἀληθινῆς ἀπὸ τὴν δική μας τοῦ — μεγάλη ἡ χάρη Του! — Μωάμεθ ¹⁾).

Δέκα μέρες μετὰ τὴν ἄφιξή μου συναντήθηκα μὲ τὸν μουτεσελίμη Γιουσούφ Βέη. Μὲ δέχθηκε στὸ Χιοκιουμέτ - Κοναγὴ (Κονάκι, Διοικητήριον), παρουσιά καὶ τοῦ μουφτῆ, τοῦ γενητσάρ - ἀγᾶ Ἀζίζ ἀγᾶ καὶ τοῦ ἀρχιαστυνόμου Τσακίρ ἐφέντη. Ὁ Γιουσούφ Βέης, εἶναι ἄνθρωπος βάνανσος, τυραννικὸς καὶ χριστιανομάχος (γιαοὺρ ντουςμανῆ). Οἱ ἄλλοι μπροστά του, κι' αὐτὸς ἀκόμα ὁ μουφτῆ ἐφέντης, στέκονται μὲ σταυρωμένα χέρια καὶ δὲν τολμοῦν νὰ ποῦν τὴ γνώμη τους. Ἐγὼ ὡστόσο, ὁ ταπεινὸς δοῦλος Σου, συνηθισμένος στὴν καλωσύνη καὶ τὴ δίκαια κρίση Σου, δὲν μπόρεσα νὰ δεχθῶ χωρὶς συζήτηση τὰ ὅσα μοῦ εἶπε. Καὶ ἦταν αὐτά, τὰ παρακάτω: «Οἱ ἄπιστοι ρωμιοὶ τοῦ βιλαγιετιοῦ δείχνουν ἐδῶ καὶ λίγο καιρὸ κάποιαν ὑποπτη κίνηση. Ἐτοιμάζουν, λέγει, ἐξέγερση ἐνάντια στὴν κυβέρνησι καὶ τὴν ἐξουσία Σου. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει ἀλύπητα νὰ τοὺς χτυποῦμε, ὅπου τοὺς βρίσκουμε. Βέβαια ἐγὼ ἐναντιώθηκα σ' αὐτά, γιατί, Θεέ μου, ποιὸς θὰ τολμήσει νὰ ἐπαναστατήσει ²⁾ στὴν δική Σου δύναμη καὶ ἐξουσία; Τοῦ εἶπα, πὼς θάταν προτιμότερο, ἀντὶ νὰ τοὺς τυραννοῦμε, νὰ τοὺς φερνόμαστε καλύτερα σὰν φίλοι, ὥστε νάναι εὐχαριστημένοι καὶ νὰ μὴν ἔχουν παράπονα».

Τὰ λόγια μου αὐτὰ τοῦ φάνηκαν τολμηρὰ καὶ ἀγανακτισμένος βγῆκεν ἀπὸ τὴν αἴθουσα. Ἐφυγα τότε κι' ἐγὼ καὶ ἀφοῦ προσευχήθηκα καὶ συμβουλευθῆκα τὸ Ἱερὸ Κοράνιον, ξεκίνησα νὰ συναντήσω τὸν Δεσπότη - ἐφέντη καὶ νὰ τοῦ πῶ νὰ συμβουλευέται τὸ ποίμνιό του ³⁾), νάναι πρὶ πιστὸ στοὺς νόμους τοῦ Σερεῆ καὶ νὰ ὑπακούει στὶς διαταγὰς τοῦ Κονακιοῦ. Ὁ Δεσπότη - ἐφέντης μὲ δέχθηκε σὰν παλιὸ φίλο, κι' ἐνῶ πίναμε τοὺς καφέδες ποὺ μᾶς ἔφερεν ἕνας «τσαούσης» (κλητήρας), τοῦ εἶπα ὅ,τι εἶχα κατὰ νοῦ. Μ' ἄκουσε, βρῆκε πὼς εἶχα δίκαιον, καὶ φεύγοντας, μοῦ εἶπε νὰ Σοῦ μεταβιβάσω τὴν πίστη καὶ τὴν ἀφοσίωση ὄλων τῶν ρωμιῶν τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸν δεσπότη - ἐφέντη αὐτὸν οἱ ρωμιοὶ τὸν λέγουν Μακάρ (Μακάριος, ἐπίσκοπος Κίτρους), ὅμως γιὰ νάμαι εἰλικρινής, δὲν κατάλαβα, ἂν αὐτὸ εἶναι τὸ ἀξίωμά του (ρουμπεσῆ) ἢ τ' ὄνομά του.

Τὴν ἐπίσκεψή μου αὐτὴν στὸν Μακάρ ἐφέντη πληροφορήθηκε ἀπὸ τοὺς «χαφιέδες» του ὁ Γιουσούφ Βέης κι' ἀπὸ τότε ἔγινεν ἐχθρὸς μου περι-

1. Ἀκολουθοῦν δύο τετράστιχα θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ποὺ παραλείπω.

2. Στὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ ἔκφραση «μπὰς καλντιρμάκ» (σηκῶνα κεφάλι).

3. Στὸ κείμενον ὑπάρχει ἡ λέξις «ταῖφασῆ», ποὺ κατὰ λέξιν σημαίνει «τὸ σῶμα του».

μένοντας εὐκαιρία νὰ μ' ἐκδικηθεῖ. Κι' αὐτὴ δὲν ἄργησε. Στὰ τέλη τοῦ Σουμπὰτ ¹⁾ τοῦ 1236 ἔγ. (Φεβρουάριος 1821), ἐνῶ καθόμουν μπρὸς στὸ μεγάλο καφενεῖο, ποὺ εἶναι δίπλα στὸ Καζαντζιλάρ-τζαμισὴ (Παναγία Χαλκῶων), εἶδα νὰ φέρουν ἕναν νεκρὸ ἄπιστο. Τὸν κρατοῦσαν τέσσερις ἄπιστοι κι' ἀπὸ πίσω ἀκολουθοῦσαν ἄλλοι δέκα ἢ εἴκοσι, δὲν θυμᾶμαι καλά, ρωμιοί. Ρώτησα κι' ἔμαθα πὼς ἦταν κάποιος ἀπὸ τοὺς πρόκριτους ρωμιοὺς καὶ λέγονταν Σπαντὸν ἐφέντης (Σπανδούνης:). Σηκώθηκα τότε καὶ εἶπα: «Ὁ Θεὸς ἄς τὸν συγχωρέσει!» (Ἄλλὰχ ραχμὲτ εἴλεσιν!). Τόμαθεν αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἴδιους χαφιέδες τοῦ ὁ Γιουσούφ Βέης καὶ μὲ κάλεσε στὸ Κονάκι. Ἐκεῖ μοῦ εἶπε — «Ἡμαρτον Θεέ μου! — ὅτι ἤμουν «γκιαούρης» (ἄπιστος) κι' ὅτι ἔπρεπε νὰ μ' ἀποκεφαλίσει. Σ' ἐρώτησή μου, ποῖο ἦταν τὸ σφάλμα μου, ἀποκρίθηκε πὼς μονάχα οἱ ἄπιστοι λυποῦνται τοὺς ἀπίστους, κι' ὅτι τὸ Ἱερὸ Κοράνιο ἀπαγορεύει στοὺς πιστοὺς τοῦ Ἰσλάμ νὰ λέγουν «Ἄλλὰχ ραχμὲτ εἴλεσιν!» γιὰ τοὺς ἀπίστους. Ζήτησα νὰ μοῦ δείξει σὲ ποῖο σημεῖο τοῦ ἱεροῦ Βιβλίου μας εἶναι γραμμένο αὐτὸ καὶ γι' ἀπάντησι, διέταξε τὸν ἀρχιαστυνόμο καὶ τὸν φίλτατο, ἀλλὰ δυστυχημένο, ἀρχικλητῆρα νὰ μὲ ρίξουν στὰ «μπουντρούμια» τοῦ Κανλῆ Κουλὲ (Λευκοῦ Πύργου). Ἔτσι κι' ἔγινε. Στις 27 Σουμπὰτ τοῦ 1236 ἔγ. (27 Φεβρουαρίου 1821) μὲ σύρανε οἱ δυὸ προαναφερόμενοι καὶ μὲ κλείσαν στὰ ὑγρά ὑπόγεια τοῦ Λευκοῦ Πύργου. Κι' ἀπὸ τότε ἀρχίζει τὸ μαρτύριό μου, μαρτύριο τέτοιο, ποὺ ἂν δὲν πρόκαμνε νάρθει ἡ τίμια διαταγὴ Σου (μπουγιουρουλντί) τοῦ διορισμοῦ μου ὡς καδὴ τῆς Πόλης, ἀσφαλῶς θὰ κατέληγε στὸν ἀτιμωτικὸ γιὰ ἕναν μουσουλμᾶνο θάνατο μέσα στὴ φυλακή²⁾.

Ὁ Πύργος αὐτός, ποὺ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τοῦ μακαρίτη «μιμάρ μπασῆ»³⁾ Σινὰν ⁴⁾, ἦταν γιομᾶτος ἀπὸ εἰδῶν-εἰδῶν ἀνθρώπους καὶ μάλιστα ἀπίστους. Ἡ ζωὴ ἐκεῖ μέσα εἶναι φρικτὴ, κι' ἂν δὲν ἔχει κανεὶς συντροφιά του τὴ σκέψη τοῦ παντοδύναμου Ἀλλάχ, δύσκολα μπορεῖ νὰ ζήσει. Εἶδα, κραταιότατε αὐθέντη μου, φτωχὰ ἀνθρώπινα πλάσματα, ποὺ

1. Ἐνῶ προηγουμένως ὁ συγγραφέας μεταχειρίζεται τοὺς σεληνιακοὺς μῆνες, ἀπὸ δῶ κι' ἔπειτα γρηγοροποιεῖ τίς τουρκικὰς ὀνομασίαις τῶν μηνῶν. Ἴσως νάναί κι' αὐτὸ μιὰ ἀπὸ τίς καινοτομίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ Μαχμούτ Β'.

2. Ἀκολουθοῦν δυὸ τετράστιχα.

3. Πρῶτος ἀρχιτέκτονας τῆς αὐτοκρατορίας.

4. Δὲς γι' αὐτόν: Ἐπετηρίδα Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, τόμος ΙΔ' 1938, ΑΒΡ. Ν. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, Σινὰν ὁ ἀρχιτέκτων. — Δὲν ἔχει δίκαιο ὁ Χαϊρουλλάχ ἐφέντης, γράφοντας, πὼς ὁ Λευκὸς Πύργος εἶναι ἔργο τοῦ Σινὰν. Στὸ ἴδιο σφάλμα πέφτει κι' ὁ σοφὸς Μπάμπιγκερ (Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Δ', 1929, σελ. 15), ἴσως γιὰτὶ γελάσθηκεν ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τῆς εἰσόδου, ποὺ ἀναφέρει, ὅτι ἐπὶ Σινὰν Πασᾶ, ἐπιδιορθώθηκεν ὁ Πύργος. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ξέρουμε, ὅτι ὁ πύργος μας χτίσθηκε πολὺ προγενέστερα, κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Σινὰν στὸ ἔργο του «Τεζκερέτ-οὐλ-ἐμπνιέ», ποὺ εἶναι κατάλογος τῶν ὧσων ἔχτισε, δὲν τὸν ἀναφέρει.

μέναν ἐκεῖ μέσα, τρεῖς καὶ τέσσερις μῆνες, ρωμιοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γιατί συνάντησαν στὸν δρόμο τὸν Γιουσούφ Βέη καὶ δὲν τὸν χαιρέτησαν, ὅπως θάπρεπε, ἢ ἀκόμα, γιατί μαζεύονταν στὴν ἐκκλησία τοῦ Μηνᾶ ἐφέντη (Ἁγίου Μηνᾶ) καὶ συζητοῦσαν γιὰ τὸ πατριαρχεῖο καὶ τὸν «πατρικ ἐφέντη» (πατριάρχη). Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν πιασμένοι ἀπὸ τὴν ὑγρασία καὶ τὴν πεῖνα, γιατί, πρέπει νὰ ξέρεις, γαληνότετε πατισάχ μου, ὅτι μόνο νερὸ δίδουν ἐδῶ στοὺς φυλακισμένους. Γνώρισα τὸν πρόκριτο τῶν ἀπίστων τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν Μαλάκη ἐφέντη, ἄνθρωπο θεοσεβούμενο καὶ τίμιο, ποὺ τὸν φυλάκισαν, γιατί, λέγει, ἦταν «μουτεβελῆς» (ἐπίτροπος) τῆς Μητροπόλεως. Ὅμως τὸ πιὸ τραγικὸ ἦταν, ποὺ δυὸ μέρες ὕστερα ἀπὸ μένα φέραν μισοπεθαμένο κάποιον μεγάλον ἀπιστο ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Φαναριοῦ, τὸν Παπᾶζ ἐφέντη¹⁾, γιατί ἐτοιμάζονταν νὰ φύγει γιὰ τὴν χώρα τῶν Βλάχων (Ρουμανία), νὰ δώσει τὸ μήνυμα τοῦ ξεσηκωμοῦ τῶν ραγιαδῶν ἐνάντια στὴν ἐξουσία Σου. Ὁ ἁμαρτωλὸς αὐτὸς εἶχεν ἔλθει στὴ Θεσσαλονίκη μερικὲς μέρες πρὶν, κι' εἶχε μαζί του κι' ἓνα γράμμα τοῦ πατριάρχη γιὰ τὸν Μακάρ ἐφέντη. Κι' ἴσα-ἴσα τὴ στιγμὴ ποὺ πῆγαινε στὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο τὸν πιάσαν δυὸ «μπασῆ μποζοῦκ» (ἄτακτος στρατὸς ἢ πολῖτες) καὶ τὸν κουβάλησαν, χτυπώντας τον καὶ δέροντάς τον στὸ Κονάκι. Ἐκεῖ, χωρὶς κἄν νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ μιλήσει, τοῦ δώσαν ἑκατὸ «καμτσικιές» (μαστιγώσεις) καὶ τὸν στείλαν στὸν «Κανλὴ Κουλέ». Βέβαια, ἂν ἦταν φταιχτής, δίκαια τιμωρήθηκε. Ὅμως, ἂν δὲν ἦταν; Δὲ θὰ δώσουμε ὅλοι, πιστοὶ κι' ἄπιστοι, λόγο τῶν πράξεών μας στὴ μέλλουσα ζωή; Καὶ ὁ Γιουσούφ Βέης δὲν θὰ τιμωρηθεῖ ἄραγε στὸν ἄλλον κόσμο, γιὰ ὅσα φρικτὰ ἔκαμεν ἐδῶ; . . . Ὁ Παπᾶζ ἐφέντης αὐτὸς ἔμεινε μαζί μας τρεῖς μέρες καὶ κατόπιν τὸν πῆραν γιὰ νὰ τὸν παραδώσουν στὸν γενιτσάρ-ἁγᾶ νὰ τὸν θανατώσει. Πρὶν φύγει, συγχώρα με γι' αὐτὸ αὐθέντα μου, τὸν ἀγκάλιασα καὶ τὸν φίλησα, γιατί στ' ἀλήθεια, ἦταν τίμιος ἄνθρωπος, κι' ἂν ἔφταιξε, ἦταν ἀπ' τὴν καλὴ του τὴν καρδιά²⁾.

Οἱ μέρες μου περνοῦσαν ἐκεῖ μέσα θλιβερὲς καὶ πικραμένες μὲ τὴ συντροφιά τῶν ἀπίστων καὶ μερικῶν ἄλλων ἄτυχων ὅπως ἐγώ, μουσουλμάνων. Οἱ ἄπιστοι μαζεύονταν γύρω μου καὶ καταριόνταν τὸν Γιουσούφ Βέη, λέγοντας πὼς τὸ αἷμα τῶν ρωμιῶν τῆς Θεσσαλονίκης θὰ τὸν ἐπνιγε σὰν βρυκόλακας.

Ἐνα βράδυ φέραν καὶ τὸν Νικολῆ ἐφέντη, τὸν ἐπωνομαζόμενο Μπιγικλοῦ. Αὐτὸς μᾶς εἶπε φρικτὰ πράγματα. Οἱ Ἕλληνες τοῦ Μωριά, ἐδῶ κι' ἓνα μῆνα, εἶχαν ἐπαναστατήσῃ. Κι' ὁ Γιουσούφ Βέης εἶχε πληροφορίες,

1. Θὰ πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸν Ἀριστείδη Παπᾶ, ἀπεσταλμένο τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη. Πρβλ. ΧΡ. ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡμερολόγιον τοῦ Ἀγῶνος, σελ. 8.

2. Ἀκολουθοῦν τρία τετράστιχα.

ὅτι θὰ ἐπαναστατοῦσαν καὶ οἱ ἄπιστοι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν γύρω χωριῶν. Γιὰ νὰ προλάβει κάθε ἐνδεχόμενο κακὸ, ζήτησε ἀπὸ τοὺς ρωμιοὺς κι' ἀπὸ τοὺς καλογέρους τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Ἀίναρὸς) νὰ τοῦ στείλουν ὁμήρους. Κι' ἔτσι μέσα στὸ Κονάκι βρίσκονταν φυλακισμένοι πάνω ἀπὸ τετρακόσιοι χριστιανοί, ποὺ οἱ ἑκατὸ τους ἦσαν μοναχοί. Ὅλοι αὐτοί, ὅπως εἶναι δὰ φυσικό, κακοπερνοῦν στὰ χέρια τοῦ Γιουσούφ, τοὺς μαστιγώνει, τοὺς βρίζει, τοὺς ἐξευτελίζει καὶ τοὺς θανατώνει ἀκόμα. Ὁ Θεὸς ἂς λυπηθεῖ καὶ τοὺς χριστιανούς, κι' αὐτόν! . . .

Θὰ μάθαινα πολλὰ ἀκόμη πράγματα ἐκεῖ μέσα, ὅμως πρόκαμε ἡ τίμια διαταγὴ Σου νὰ γυρίσω στὴν Πόλη — κι' ἀπ' αὐτὴν κατάλαβα, ὅτι τὸ τιμημένο « ντιβάνι » Σου δὲν γνώριζε τὴ φυλάκισή μου — κι' ἀφῆθηκα ἐλεύθερος. Ὅμως, Θεέ μου! . . . Ὁ Γιουσούφ δὲν ἦταν πιά ὁ παλιὸς βάνανσος Γιουσούφ ἀπέναντί μου. Μοῦ μιλοῦσεν ἥρεμα, γλυκὰ καὶ ἦταν σὰν νὰ μὲ παρακαλοῦσε νὰ τὸν συγχωρέσω, γιὰ τὸ κακὸ ποὺ μοῦχε κάμει. Ὅμως, πρὶν ἀπ' ὅλα, ἐγὼ ἤθελα νὰ φύγω μιὰν ὥραν ἀρχήτερα ἀπὸ τὴν κόλαση αὐτῇ. Φανέρωσα τὴν ἐπιθυμία μου τούτη στὸν μουτεσελὴμ ἐφέντη, καὶ τότε πληροφορήθηκα, ὅτι τὸ καθήκον μοῦ ἐπέβαλε νὰ μείνω λίγο ἀκόμα ἐκεῖ. Οἱ ἄπιστοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ξεσηκωθοῦν. Στὰ γύρω χωριά μάλιστα εἶχαν ἀρχίσει νὰ χτυπιοῦνται μὲ τὰ ἀσκήρια μας. Κι' ὁ Γιουσούφ Βέης σκέφτονταν, γιὰ ἀντίποινα, νὰ σφάζει ὅλους τοὺς ἄπιστους, ποῦταν μαζευσμένοι στὸ Κονάκι. Προσπάθησα νὰ τὸν πείσω, πὼς κάτι τέτοιο θὰ ἐξαργύωνε περισσότερο τοὺς ρωμιούς. Δὲ μ' ἄκουσεν ὅμως, καὶ τὸ ἴδιο βράδυ οἱ μισοὶ ἀπὸ τοὺς ὁμήρους σφάχτηκαν μπρὸς στὰ μάτια τοῦ βάνανσου μουτεσελῆμη. Ἐγὼ κλείσθηκα στὸν « ὄντᾶ » (δωμάτιό) μου καὶ προσευχήθηκα γιὰ τὴν σωτηρία τῆς ψυχῆς τους ¹⁾.

Κι' ἀπὸ τὴν νύκτα ἐκείνην ἄρχισε τὸ κακὸ. Ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ ὠραία τούτη πόλη, ποὺ στολίζει σὰν σμαράγδι τὸ τιμημένο στέμμα Σου, μεταβλήθηκε σ' ἓνα ἀπέραντο « σφαγεῖο ». Ὁ μουτεσελὴμ Γιουσούφ Βέης, θέλοντας νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς ξεσηκωμένους ρωμιούς, διέταξε τοὺς χαφιέδες του νὰ γυρνοῦν τοὺς δρόμους τῆς πόλης καὶ νὰ σκοτώνουν ἀλύπητα κάθε ἄπιστο ποὺ θὰ συναντοῦσαν. Ἔτσι κι' ἔγινε. Κάθε μέρα καὶ κάθε νύκτα δὲν ἀκοῦς τίποτ' ἄλλο στοὺς δρόμους τῆς Θεσσαλονίκης, παρὰ φωνές, κλάμματα, βογγισμούς. Ὁ Γιουσούφ Βέης, ὁ γενητσάρ-ἁγᾶς, ὁ σούμπασης καὶ οἱ χοτζᾶδες καὶ οἱ οὐλεμᾶδες, ἔχουν λυσισάξει θαρρεῖς. Δὲν ἐκτελοῦσαν δικές Σου διαταγὲς ἀσφαλῶς, γιατί τότε θὰ σέβονταν τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ τὶς ἑγκυες γυναῖκες. Τὶ δὲν εἶδαν τὰ μάτια μου κραταιότατε πατισάχ!... Τὶ δὲν ἀντίκρυσαν!... Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθαναν ὅλα αὐτὰ, τὴν πρώτη μέρα τοῦ φεγγαριοῦ τοῦ Μαΐου (18 - 19 Μαΐου 1821), ὁ μουτεσελὴμ Γιουσούφ Βέης διέταξε νὰ

1. Ἀκολουθοῦν τέσσερα τετράστιχα.

τοῦ φέρουν τὸν Μακάρ ἐφέντη καὶ τοὺς ἄλλους « ἀγιάνιδες » (πρόκριτους) τῶν ρωμιῶν. Τοὺς φέραν δεμένους καὶ τότε ράγισεν ἡ καρδιά μου, βλέποντας τὸν Μακάρ ἐφέντη, μὲ τ' ἄσπρα του γένεια καὶ τὰ μακρὰ μαλλιά του ἀκατάστατα, νὰ παραδίδεται στὰ χέρια τῶν « μπαση μποζοῦκ » καὶ νὰ κομματιάζεται στὴ μεγάλη πλατεῖα τοῦ Καπανιοῦ. Ἐνὸς ἄλλου γέροντα σεβάσμιου, τοῦ παπᾶ - Γιάννη, τῆς ἐκκλησίας τοῦ Μηνᾶ ἐφέντη, τοῦ κόψαν τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια. Κι' ἔπειτα, κρατώντας τὰ κομμένα χέρια του, μὲ τὰ δάχτυλά του βγάλαν τὰ μάτια του. Ἐναν τρίτο, ποὺ τὸν γνώριζα ἀπὸ τὸ καφενεῖο, καὶ ποὺ οἱ ἄπιστοι τὸν λέγαν Χρίστο ἐφέντη (Χρῆστος Μενεξές ;) τὸν κρέμασαν στὸ μεγάλο « τσιναρ » (πλάτανο) τοῦ Ὁρτάτς ἐφέντη τζαμισῆ.

Μὰ δὲν εἶναι μονάχα αὐτά. Οἱ ἄπιστοι, φοβισμένοι καὶ τρομαγμένοι, κρύφθηκαν στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ (μετροπολιτ κλίσεις) ἐλπίζοντας νὰ σωθοῦν. Ὅμως οἱ δικοὶ μας, δὲν δώσαν σημασία στὴν ἐκκλησία, σπᾶσαν τὶς πόρτες καὶ μπῆκαν μέσα. Ὅσους δὲν σφάζανε ἐκεῖ, τοὺς δέσανε δυὸ - δυό, καὶ τοὺς μετέφεραν στὸ Καπάνι, ὅπου τοὺς σφάζανε καὶ μάζεψαν τὰ κεφάλια τους γιὰ νὰ τὰ δώσουν δῶρο στὸν Γιουσούφ Βέη.

Λίγοι γλύτωσαν ἀπὸ τὴ σφαγὴ τοῦ μουτεσελήμ ἐφέντη. κι' αὐτοί, ὅσοι πρόκαμαν καὶ κρύφθηκαν στὸν τεκκὲ τῶν δερβίσηδων, γιὰτὶ μονάχα οἱ « μπαπαδες » φέρθηκαν μὲ λύπη καὶ συμπάθεια στοὺς ἄμοιρους « γκιαοῦρ ».

Αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλά, ποὺ δὲν μπορῶ νὰ περιγράψω, γιὰτὶ κι' ἡ θύμησή τους μονάχα μὲ κάμει ν' ἀνατριχιάζω, ἔγιναν στὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν Μάϊο τοῦ 1236 ἔγ. (1821).

Δὲν κρατήθηκα πιὰ, κι' ἔφυγα γιὰ νὰ μπορέσω, μιὰν ὥρα ἀρχήτερα, νὰ βρεθῶ ἐδῶ καὶ νὰ ὑποβάλω στὸν μεγαλειότατο καὶ κραταιὸ πατισάχ μου τὰ σέβη μου. Ὁ Θεὸς ἃς φωτίζει τοὺς ρωμιούς, ποὺ πληρώνουν σφάλματα τῶν ἀπίστων τῆς Ρωσσίας, ἀφοῦ εἶναι γνωστό, ὅτι αὐτοὶ τοὺς ξεσήκωσαν. Ἄς τοὺς φωτίζει γιὰ καλὸ τῆς πατρίδας μας, ἀφοῦ τὸ ξεσήκωμά τους τοὺς κόστισε πᾶνω ἀπὸ τριάντα χιλιάδες νεκρούς, ποὺ δὲν εἶναι λίγοι βέβαια. Καὶ μαζὶ μ' αὐτούς, ἃς φωτίζει καὶ τὶς δίκαιες καὶ συνετεὲς πράξεις Σου.¹⁾

ΑΒΡ. Ν. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

1. Ἀκολουθοῦν τρία τετράστιχα.